

VÓÓR NEGENTIENHONDERD JAAR

47—1947

Over de eeuwen, die de Romeinse overheersing van ons land voorafgingen, zwijgt de geschiedkundige overlevering nagenoeg geheel. Slechts door het onderzoek met de spade heeft zich langzamerhand een beeld gevormd van de opeenvolging der praehistorische culturen op onze bodem gedurende steen-, brons- en ijzertijd. Grafheuvels, hunebedden, terpen, wierden en woerden gaven gaandeweg hun geheimen prijs aan de generaties archaeologen, die zich hebben gewijd aan de moeizame ontraadseling der problemen aangaande de vroegste bewoners van deze streken, het voornaamste substraat der hedendaagse bevolking.

* * *

Met de komst der Romeinen naar Noord-West-Europa daagde ook hier het licht der historie. Handelaars, die Gallië met hun koopwaar rondtrokken, vormden de voorlopers van de militaire expansie, zoals dat in alle tijden het geval is geweest. CAESAR breidde de Romeinse macht uit tot aan de Rijn, en trok zelfs over de rivier om de Germanen schrik in te boezemen. Keizer AUGUSTUS (27 vóór—14 na Chr.) slaagde er vervolgens in de Elbe tot Noordgrens van het Romeinse Imperium te maken. De successen van zijn veldheer DRUSUS waren evenwel van slechts tijdelijke aard: na de slag in het Teutoburgerwoud, waarbij stadhouder VARUS met drie legioenen ten onder ging in 9 na Chr., is afgezien van een herovering van het verloren gegane. De strategisch zo gunstige Elbegrens heeft voortaan geen keizer meer op haar politiek programma geplaatst.

* * *

De Rijn werd daardoor de officiële Rijksgrens en is dat gebleven tot aan de ondergang van Rome's macht. Zelfs in de laatste tijden van zijn bestaan, toen barbaarse invallers reeds lang waren gevestigd op de linkeroever van de stroom,

beheld de Rijn in naam deze functie, en trachtte men de schijn op te houden, dat de binnengedrongen volksstammen van de keizer toestemming tot vestiging hadden ontvangen.

Na AUGUSTUS' dood in 14 na Chr. liet keizer TIBERIUS nog toe, dat enkele intimidatie-raids naar Germanië werden ondernomen door GERMANICUS. Blijvende resultaten hebben deze niet opgeleverd. Naar TACITUS mededeelt, was de basis van de laatste dezer tochten, de vlootexpeditie naar de Eemsmond van 16 na Chr., gelegen op het eiland der Bataven. Opgravingen hebben uitgewezen, dat een van de vroegste der Romeinse vestingen te Vechten bij Utrecht moet worden gelijkgesteld met dit uitgangspunt. De prachtig geconserveerde resten van houten aanlegsteigers, welke Dr BRAAT ontdekte, vormen een levendige illustratie bij de enkele regels uit de Oudheid zelf, welke aan deze gebeurtenissen zijn gewijd.

De troonsoopvolging van CLAUDIUS (41 na Chr.) luidde een tijdvak van zowel expansie als consolidatie voor het Rijk in. In het jaar 43 had de invasie van Engeland plaats, die een nieuwe provincie aan het Imperium zou toevoegen. Het ligt voor de hand, dat bij deze onderneming ook de mond van de Rijn een rol heeft gespeeld. De mond van de Rijn! Bedoeld wordt daarmee dan de mond van de thans afgesloten arm, die eens bij Katwijk in zee uitliep. De een weinig hoger opgeslibde oevers, die de rivier op vele plaatsen scheidden van de aangrenzende moerasgebieden, bleven tot diep in de middeleeuwen de enige voor wegen en nederzettingen geschikte gronden.

Hoevele vestingen in CLAUDIUS' eerste regeringsjaren de verbindingslijn Nijmegen—Katwijk beschermden, valt heden nog niet te zeggen. Naar alle waarschijnlijkheid zullen het er slechts enkele zijn geweest, die niet meer dan de rol van etappecastella langs het traject vervulden. Van een aaneengesloten vestinggordel langs de Rijn grens is in deze tijd nog geen sprake. Onverwachte gebeurtenissen zouden weinige jaren later tot de aanleg daarvan leiden.

* * *

In 47 viel een bende Chaukische piraten, onder aanvoering van de Caninefaat GANNASCUS, Beneden-Germanië binnen, waarna zij met hun lichte scheepjes overgingen tot plunde-

ring van de Gallische kust. Dat GANNASCUS — een deserteur uit het Romeinse leger — aan de Romeinse vestigingen in de Hollandse duinstreek, zijn geboorteland, bijzondere aandacht zal hebben geschonken, lijkt ons in hoge mate waarschijnlijk.

Ten einde de orde te herstellen en de invallers te verdrijven trok de commandant van het Nedergermaanse leger, GNAEUS DOMITIUS CORBULO, zo snel mogelijk op naar de kuststreek. Het gelukte hem de vloot der piraten in het mondingsgebied van de Rijn te verslaan, waarbij vele schepen in de grond werden geboord. Vervolgens begaf CORBULO zich met zijn leger naar het Noorden, om de Chauken in eigen land te laten voelen, dat Rome een aanranding van zijn gebied niet ongestraft liet. Friesland, sedert de opstand tegen OLENNIUS (28 na Chr.) niet meer schatplichtig, werd opnieuw onderworpen en ontving een magistratuur naar Romeins model.

De Chauken doorzagen de ernst van de situatie en lieten zich door een gezantschap van CORBULO tot onderwerping bewegen. Intussen kweten deze gezanten zich echter ook van een andere taak : het uit de weg ruimen van GANNASCUS. Naar Romeinse opvatting had deze daad met verraad of sluipmoord niets uitstaande, daar een deserteur als vogelvrij werd beschouwd. Tegen dergelijke praktijken kwamen de Chauken evenwel in verzet. Zij bereidden zich er op voor hun huid zo duur mogelijk te verkopen ; een vreedzame oplossing scheen in elk geval uitgesloten.

Van zijn kant maakte CORBULO zich op het land tussen Eems en Wezer binnen te trekken. Dat de Chauken toch een bloedbad ontgingen, is een kwestie van hogere politiek geweest, en zeker niet de wil van de op roem beluste veldheer . . .

Op dit moment ontwaakte men namelijk te Rome, zo niet keizer CLAUDIUS, dan toch zijn ministers. In deze jaren, waarin Brittannië nog de volle aandacht opeiste, bleek de regering niets te voelen voor nieuwe ondernemingen, die geen practisch nut beloofden af te werpen en slechts gevaar voor het Rijk met zich brachten. Zo geschiedde het, dat CORBULO, op het punt staande de operaties in het Chaukenland te beginnen, bevel ontving alle troepen op de linker Rijnsoever terug te trekken. Zeer tegen zijn zin aanvaardde hij de terugtocht.

In Beneden-Germanië heeft CORBULO na zijn terugkeer

een tweetal werken tot stand gebracht, die, hoewel van meer vreedzaam karakter, en daardoor minder éclatant dan de onderwerping der Chauken, zijn naam onsterfelijk hebben gemaakt. Voor de vroegste geschiedenis van ons land zijn zij van de grootste betekenis geweest. De minst belangrijke er van vermeldt ons de geschiedschrijver TACITUS: het graven van een kanaal, dat de monden van Rijn en Maas verbond. Voor de scheepvaart ongetwijfeld van groot gewicht, omdat men nu in plaats van over de gevaarlijke zee eerst nog een eindweegs achter het duinland binnendoor Zuidwaarts kon varen. Tevens werd door de aanleg van dit kanaal verhindert, dat de soldaten ledig rondliepen, hetgeen vanzelfsprekend de tucht in het leger zeer ten goede kwam.

De grote betekenis van het jaar 47 is evenwel gelegen in de bouw van een aaneengesloten vestingreeks langs de Rijn, van uitgesproken defensief karakter. Op regelmatige afstanden verzezen uit hout en aarde geconstrueerde castella, vierkant tot rechthoekig van vorm, met afgeronde hoeken. Buiten de wallen verhoogden verscheidene grachten de weerbaarheid; in elk der vier zijden van de vesting werd de wal door een poort onderbroken. Twee elkaar rechthoekig snijdende hoofdwegen verbonden de door torens geflankeerde poortgebouwen. Hoofdgebouw (praetorium) en kazernes vulden de aldus gevormde binnenruimte en boden onderkomen aan commandant, administratie en troepen. In de regel bestond de bezetting uit één cohorte, hetgeen neerkomt op circa 500 man. Opgravingen hebben aan het licht gebracht, dat in ieder geval te Katwijk, Valkenburg Z.H., Roomburg bij Leiden, Alphen aan de Rijn, de Meern, Utrecht en Vechten castella moeten hebben gelegen, waarvan de stichting dateert uit het midden van de eerste eeuw na Chr. Van enige andere plaatsen komen daarbij nog vondsten, die met meer of minder grote waarschijnlijkheid eveneens met dergelijke vestingen in verband gebracht mogen worden. Op de Tabula Peutingeriana, een middeleeuwse copie van een Romeinse reiskaart uit de tweede eeuw na Chr., en verder ook in een reisboek uit de vierde eeuw, vindt men de twee grote Romeinse heibanen in Nederland, met de daaraan gelegen plaatsen en wisselstations aangegeven. Deze documenten zijn van onschatbare waarde voor de geografische kennis van Romeins Nederland: nagenoeg alleen aan de hand van deze bronnen is de

identificatie van de met de spade blootgelegde castella mogelijk gebleken. En zo staan thans de gelijkstellingen Katwijk—Lugdunum, Valkenburg Z.H.—Praetorium Agrippinae, Roomburg—Matilo, Alphen—Albaniana, Utrecht—Traiectum en Vechten—Fectio wel nagenoeg vast.

* * *

Zoals reeds bij de aanvang gezegd, is de Rijn tot het einde van de Romeinse occupatie de officiële Rijksgrens gebleven, al is na het midden van de derde eeuw, de tijd van de grote Germaneninval, van een geregelde bezetting der castella geen sprake meer geweest.

Twee eeuwen, van 47 tot 240 à 250 na Chr. verdeelde de vestingketen ons land in twee geheel verschillende delen. In het Noorden, in de duinstreek van Noord-Holland, op de terpen van Friesland en Groningen, de zandgronden in het Oosten van ons land, leefde de inheemse bevolking op praehistorisch niveau voort, op slechts weinige punten van het dagelijks leven beïnvloed door de hogere cultuur van de overheersers in het Zuiden. Van rondtrekkende kooplied kocht men het fijne, op de draaischijf vervaardigde aardewerk, dat in Franse fabrieken werd geproduceerd. Bronswerk, glas en Romeins geld vonden evenzo hun weg naar het Noorden, in het bijzonder in de periode tussen 150 en 250 na Chr. Tussen de enorme massa's grof, uit de hand gevormd inheems aardewerk vormt de Romeinse import een welkom dateringsmiddel voor de archaeoloog.

Het binnen het Rijk gelegen deel van Nederland vertoont een geheel ander beeld. Militaire bedrijvigheid kenmerkte de linker Rijnsoever, het eigenlijke grensgebied. Waar thans rijen knotwilgen zich spiegelen in het donkere water, bewoog zich eens een levendig verkeer van vesting tot vesting, marcheerden afdelingen soldaten, geboortig uit alle landstreken van het wereldrijk, trokken handelaars met hun waren af en aan. Onder de wallen der castella ontstonden burgerlijke nederzettingen, waar vreemd en inheems zich mengden.

Grote rampen, opstand en vernietiging, waarover de resterende werken der klassieken soms spreken, lieten hun tekening in de bodem achter. De Batavenopstand onder CIVILIS in 69/70 na Chr. heeft in dit opzicht de meest bekende klank. Dikke brandlagen — het eerst te Utrecht vastge-

steld — leggen nog heden ten dage getuigenis af van de wijze, waarop castella en nederzettingen toen werden weggevaagd door het vuur. Wie de opgravingen te Urecht, Valkenburg Z.H. en Vechten heeft bezocht, weet hoe zich hier in bijna elk profiel de 200-jarige geschiedenis der grensforten aftekent in verscheidene perioden, zodat soms niet minder dan zes verschillende vestingen op elkaar blijken te liggen.

In het Zuiden des lands, ver van de militaire bedrijvigheid aan de grenzen, openbaren de bodemdocumenten ons een volkomen ander beeld. De wegenbewaking is hier het enige, dat nog aan het militarisme herinnert. De wijd en zijd verspreid liggende villae — meestal grote hofsteden, villae rusticae, soms ook de buitenverblijven der aanzienlijke stadsbewoners, villae urbanae — weerspiegelen de vrede en voorspoed, welke daar hebben geheerst gedurende de tweede eeuw na Chr., de gelukkigste tijd, die ons werelddeel ooit heeft gekend. Romeins leven en Romeinse cultuur hebben hier ruim een eeuw gebloeid, tot de Germaneninvalen daaraan een einde maakten. Het heeft zelfs de schijn, dat uit de meeste villae de bewoners reeds omstreeks 200 naar het Zuiden zijn getrokken. Vermoedelijk was toen al het leven op het platteland verre van veilig.

* * *

Negentienhonderd jaar zijn niet veel in de gehele ontwikkelingsgeschiedenis van hoogstaande organismen. Voor een land, dat nog nauwelijks op een geschreven geschiedenis van negentien eeuwen kan bogen, is een periode van verscheidene honderden jaren echter ongetwijfeld van groot gewicht. Daarom leek het ons op zijn plaats zelfs in een tijd, waarin atoombom en politiek-van-de-dag etc. de mens geheel in beslag schijnen te nemen, in gedachte voor enkele momenten terug te gaan naar het jaar 47 na Chr., dat op minstens twee eeuwen van onze geschiedenis een uitgesproken stempel heeft gedrukt.

W. GLASBERGEN